

ЗМІСТ

Біографічна довідка про Василя Овсієнка	5
---	---

МОЇ УНІВЕРСИТЕТИ
Автобіографічна розповідь

Мої університети	10
Василя Овсієнка засудили на три роки ув'язнення	183
Запис про процес Василя Овсієнка	185

«ЛЮДИНА, ЯКА ВСІМ ПОТРІБНА»

<i>Михайло Хейфец.</i> Василь Овсієнко — мученик ГУЛАґу	190
<i>Євген Сверстюк.</i> Світло людей	202
<i>Роман Корогодський.</i> «Я свідчу»	204
<i>Євген Сверстюк.</i> Дар правдивості	217
<i>Михайлина Коцюбинська.</i> Історія, оркестрована на людські голоси	220
<i>Валерій Кравченко.</i> Невиправний Василь Овсієнко	224
<i>Борис Захаров.</i> Творець історії. Життя і доля Василя Овсієнка	230
<i>Євген Сверстюк.</i> Василь ранній	235

<i>Ігор Кручик.</i> Дисидент	238
<i>Василь Лісовий.</i> Спогади	245
<i>Євген Сверстюк.</i> Дорога висхідна	249
<i>Раїса Руденко.</i> Василь Овсієнко — людина, яка всім потрібна	253
<i>Микола Жулинський.</i> Голос совісті «з-за ґрат, з-за втрат, з-за німоти...»	258
<i>Іван Розпунтенко.</i> На пошану ювілярові (До 70-ліття від дня народження Василя Овсієнка)	268
<i>Володимир Шевчук.</i> Василь Овсієнко — організатор, засновник і перший голова Наукового товариства імені Сергія Подолинського	271
<i>Михайло Якубівський.</i> Зустріч на все життя	277
<i>Тетяна Кришталовська.</i> Невтомний і самовідданий працелюб	291
Стисла бібліографія	296
Указ Президента України № 229/2009 про нагородження Василя Овсієнка орденом князя Ярослава Мудрого	301
Довідки про авторів	302
Показчик імен	306

БІОГРАФІЧНА ДОВІДКА ПРО ВАСИЛЯ ОВСІЄНКА *

Овсієнко Василь Васильович (08.04.1949, с. Леніне, нині Ставки Радомишльського р-ну Житомирської обл.)

Філолог, поширював самвидав, член Української Гельсінкської групи (УГГ) з 1978 р., просвітянин, публіцист.

Після закінчення в 1966 р. школи працював у колгоспі, у 1967 р. — літературним працівником районної газети в сел. Народичі Житомирської обл. Упродовж 1967–1972 рр. навчався на філологічному факультеті Київського університету.

Навесні 1968 р. виготовив кілька фотовідбитків трактату Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», інтенсивно поширював український самвидав у середовищі студентів. У 1972 р. допомагав Василеві Лісовому та Євгенові Пронюку видати «Український вісник» (вип. VI, «київський») і «Відкритий лист членам ЦК КПРС і ЦК КП України» В. Лісового.

Із серпня 1972 р. Овсієнко працював учителем української мови та літератури в с. Ташань Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл., де написав статтю «Добош і опришки, або Кінець шістдесятників», робив записи літературного характеру, які пізніше слідство використало для шантажу психіатричною експертизою.

Заарештований 05.03.1973 за звинуваченням у проведенні антирадянської агітації і пропаганди (ст. 62 ч. I КК УРСР)

* Друк. за: Міжнародний біографічний словник дисидентів країн Центральної та Східної Європи й колишнього СРСР. — Т. 1: Україна. — Ч. II. — Х.: Харківська правозахисна група; «Права людини», 2006. — С. 529–532.

у формі розповсюдження літератури самвидаву. 06.12.1973 Київський обласний суд засудив його разом із Є. Пронюком і В. Лісовим до 4 років позбавлення волі в таборах суворого режиму.

У таборах Мордовії ЖХ-385/19 (пос. Лесной Теньгушовського р-ну) і 17-А (пос. Озьорний Zubovo-Полянського р-ну) брав участь в акціях протесту. 20.08.1976 на «профілактиці» в Київському КГБ відмовився від визнання вини.

Звільнившись 05.03.1977, жив під адміністративним наглядом у рідному селі і працював у колгоспі художником-оформлювачем. Підтримував широкі листовні зв'язки з політв'язнями та їхніми родинами. Його інформацію про останні події в мордовських таборах опубліковано в «Хроніке текущих событий»; її використала Українська Гельсінкська група (УГГ).

У вересні 1977 р. попереджений про кримінальну відповідальність на підставі Указу Президії Верховної Ради СРСР від 25.12.1972. Подав 07.01.1978 заяву до ВВіРу з клопотанням про виїзд із СРСР. Не брав участі у виборах. Написав для УГГ матеріали про становище засланиців і піднаглядних та перший варіант спогадів «Світло людей». 18.11.1978 затриманий міліцією у зв'язку з приїздом до нього члена УГГ Оксани Мешико та Ольги Бабич-Орлової. Пояснення давати відмовився. Міліціонер Славинський вульгарно вилаяв його і виштовхнув із сільради. Овсієнко подав на міліціонерів і калєбіста в суд, унаслідок чого проти нього самого 01.12 було порушено кримінальну справу за звинуваченням у вчиненні насильницького опору — ніби відірвав міліціонерові два лудзики. 07–08.02.1979 засуджений Радомишльським райнарсудом до 3 років позбавлення волі за ст. 188-1 ч. II. Заарештований у залі суду. Його текст «Замість останнього слова» став відомим на Заході. Карався в зонах № 55 (м. Вільнянськ Запорізької обл.) і № 71 (м. Коростень Житомирської обл.).

Відмовився свідчити у справах Левка Лук'яненка, Миколи Матусевича, Гелія Снегір'ова, Василя Стуса, Дмитра Мазура, на захист останнього подав заяву в КГБ. «Будеш сидіти», — сказав майор Радченко. 09.06.1981 майор КГБ Чайковський оголосив Овсієнкові про порушення проти нього справи за ч. II

ст. 62 і запропонував написати «покаянну» статтю в газету з осудом діяльності УГГ, членом якої він був оголошений з дня зустрічі з О. Мешко. Слідчий обіцяв звільнення ще до кінця кримінального терміну, інакше — 10 років таборів особливо го режиму, 5 років заслання і визнання «особливо небезпечним рецидивістом». Овсієнко вибрав останнє і відмовився брати участь у розслідуванні. Засуджений Житомирським обласним судом 23–26.08.1981.

Карався в таборі особливо го режиму ВС-389/36 в сел. Кучино Чусовського р-ну Пермської обл., з 08.12.1987 — у зоні № 35 на ст. Всехсвятська. Брав участь в акціях протесту. Без клопотання помилюваний указом ВР СРСР від 12.08.1988. Менше як за добу літаком, спецконвоєм допроваджений у Житомир і звільнений 21.08.1988.

Працював у рідному селі в колгоспі художником-оформлювачем, бо до роботи вчителем не допустили. У вересні 1988 р. увійшов до Всеукраїнської координаційної ради Української Гельсінкської спілки (УГС), 16.07.1989 обраний головою її Житомирської філії. 30.04.1990 призначений секретарем Української Республіканської партії (УРП) з видавничих справ. З 01.05.1997 до 29.04.2001 — заступник голови Республіканської Християнської партії (РХП). З 1990 р. — співголова Українського комітету «Гельсінкі-90».

Овсієнко — учасник експедиції з перепоховання Василя Стуса, Олексі Тихого і Юрія Литвина в листопаді 1989 р., член ради Музею історії політичних репресій «Перм-36», що діяв у сел. Кучино на Уралі до 2014 р. Один з ініціаторів відновлення могил учасників Другого Зимового походу (1921) в с. Базар на Житомирщині.

З червня 1998 р. — координатор програми Харківської правозахисної групи, поповнює електронний архів ХПГ біографічними довідками, спогадами та інтерв'ю колишніх політв'язнів.

1996 р. вийшла книжка нарисів-спогадів Овсієнка «Світло людей» (друге видання, у двох книгах, — 2005 р., додатковий наклад — 2007 р., третє видання — 2018 р.). Окремо видано книжку «Василь Стус у віддзеркаленнях: Спогади Василя Овсієнка про Василя Стуса» (2007).

Автор низки публікацій про політв'язнів, про репресії та правозахисний рух. Співупорядник разом з Євгеном Захаровим 4-томного видання матеріалів Української Гельсінкської групи (2001); «Міжнародного біографічного словника дисидентів країн Центральної та Східної Європи й колишнього СРСР. Том 1. Україна» (ч. 1 і 2, 208 імен, 1020 с., 2006 р.; ч. 3, 105 імен, 2011 р.). Упорядкував книжки Росохацької групи (2003), родини Січків (2004), Івана Бровка (2005), Оксани Мешко (2005), Михайла Гориня (2005 і 2009), Левка Лук'яненка (2005 і 2012), Левка Горхівського (2011), Олекси Тихого (2012), Михайла Хейфеца (2015), Івана Русина (2015). Упорядкував книжки спогадів про Василя Стуса (2014) та Євгена Сверстюка (2015), Панаса Заливахи (2017). Веде велику просвітницьку роботу (виступи перед студентами, школярами, на радіо й телебаченні). У 1999–2005 рр. організував експедиції на Соловецькі острови та в урочище Сандармох (Карелія).

12.01.2000 Овсієнку присуджено премію ім. Василя Стуса за публіцистику; 17.03.2006 — премію ім. Івана Огієнка в номінації «Громадська діяльність»; 13.03.2006 присуджено і 20.11 вручено Міжнародну літературну премію Фундації родини Воскобійників у жанрі мемуаристики.

26.11.2005 Овсієнка нагороджено орденом «За заслуги» III ступеня. Указом Президента України № 937/2006 від 08.11.2006 нагороджено орденом «За мужність» I ступеня. Указом Президента України № 229/2009 від 07.04.2009 «за визначні заслуги перед Українською державою у відстоюванні прав і свобод людини, активну правозахисну, гуманістичну і громадську діяльність та з нагоди 60-річчя від дня народження» нагороджено орденом князя Ярослава Мудрого V ступеня.

Живе в Києві.

МОЇ УНІВЕРСИТЕТИ

Автобіографічна розповідь

МОЇ УНІВЕРСИТЕТИ *

Бо й мене хоч били,
Добре били, а багато
Дечому навчили!
Тма, мна знаю, а оксію
Не втну таки й досі.

Тарас Шевченко

ПЕРШІ УРОКИ

Борис Захаров: Розкажіть, будь ласка, у якій сім'ї Ви народилися, які моральні цінності вона сповідувала, яким було Ваше дитинство.

Василь Овсієнко: Я — Василь Овсієнко, батька мого також звали Василем, його батька — Трохимом. Батько мій народився 7 березня 1904 року, помер 8 травня 1976 року. Мати — Фросина Федорівна, уроджена Підсуха, народилася на Водохрещі, 19 січня 1910 року. *(Померла 29 січня*

---

* Інтерв'ю з Василем Овсієнком для Харківської правозахисної групи, яке наприкінці березня 1997 року взяв Борис Захаров. З доповненнями в лютому 2004 року та виправленнями 8 серпня 2018 року.

Друк. за: *Овсієнко Василь*. Світло людей: Мемуари та публіцистика: у 2 кн. — Кн. 1. — Х.: Харківська правозахисна група; К.: Смолоскип, 2005. — С. 6–128.

1998 року.) Вони прості селяни, родом із села Ставки Радомишльського (у нас кажуть Радомиського) району на Житомирщині, де й звікували свій вік. Батько, як кажуть, із «гречкосіїв», мав два класи освіти. А мати хоч неписьменні, та їхній рід вирізнявся в селі якоюсь вродженою інтелігентністю. Мабуть, вони були з давно зубожілої шляхти, може, й полонізованої свого часу. Мати казали (у нас у родині до батьків зверталися тільки на «Ви», і позаочі так про батьків говорили, по-предковичному: «Мати казали...»), що їхній прадід був католиком на прізвище Варшавський, але, одружуючись, прийняв православ'я і жінчине прізвище Підсуха. У нас від нього є давня ікона Матері Божої Ченстоховської. Він ніби привозив ті католицькі ікони на територію Російської імперії, і за те його заарештували. Материн батько Федір Талимонович Підсуха був знаменитий столяр, але без своєї хати. Як швець без чобіт. Перед революцією будував хату для пана Сєврука в урочищі, яке називається Замок. То справді колишнє замчище: зі сходу крутий схил до річки Тетерів, з півдня та півночі яри, а з заходу викопано рів. Мабуть, і місток був, що піднімався. «Роби, роби, Федоре, хату, вона тобі дістанеться», — казав пан Сєврук. Він помер у революцію, а панська хата, висока, на помості, таки дісталася дідові Федорові та бабі Єлизаветі (з дому Новиченко). У такій хаті — попри лихоліття — мусили виростати високі духом люди, тим паче, що в ній було багато давніх ікон. Дід помер, коли німці відступили, а баба упочилася 1965 року у віці 92 роки. Материн брат Лука був талановитим столяром і майстром на всі руки (зробив сестрам усе ткацьке начиння, а матері ручного млина, який рятував нас і сусідів у голод 1946–1947 років), тітки Ганна й Антоська до початку 60-х років ткали рядна і полóтна, дядько Пилип був городником і пасічником (у колгоспі, звісно). Усі гарно співали, тітка Антоська ще й грала на струнних інструментах. Сім'я була зведена: дід овдовів із сімома дітьми, баба — з двома, а ще прижили

четверо спільних. Моя мати Фросина (називали Хрусинька) зі спільних.

Батьки мої побралися 1930 року і записалися в колгосп. Рік жили в батькових батьків, відтак купили стару хатину на вуличці Хомівка і за кілька років звели на обійсті свою. Як на той час, велику. Недарма під час війни німці зайняли саме її, а сім'я тоді тулилася в землянці. Хоча матері німці дозволяли варити в печі.

Батько служив у 30-х роках у некадрових військах (його брали на кілька зим). Коли наближався німець, його послали гнати колгоспну худобу на схід. Але німець розбомбив переправи на Дніпрі: мільйони корів, коней, овець бродило Правобережжям... Доки батько повернувся додому, в селі вже були німці. 6 листопада 1943 року червоні взяли Київ і з ходу нашу місцевість. Тоді наших хлопців і молодших чоловіків поспіль мобілізували. Більшість із них Жуков беззбройними, у домашніх куфайках, кинув під німецькі кулемети у Новоград-Волинському районі. Тепер у селі стоїть дошка (я її писав): загинуло 220 ставчан. Батько був поранений і так «искупил вину кровью». Далі служив в артилерії, подалі від куль, то мався вже легше.

Тоді німець швидко повернувся: танкова армія Гудеріяна відбила Житомир, Радомишль, дійшла аж до Ірпеня під Києвом. Але на новий, 1944 рік (німці навіть ялинку поставили були в нашій хаті) червоні вдарили і вже остаточно зайняли наш край. Не кажу «визволили», бо повернулося колгоспне кріпацтво і знову голод 1946–1947 років. За німців принаймні голоду не було.

А голод 1933 року перед тим забрав у Ставках 346 життів (це третина села). Цю цифру назвав мені 1977 року Василь Степанович Бацук, по-вуличному Галівей (мабуть, мався на увазі Галілей, бо то був дуже мудрий і хитрий дядько, Царство йому Небесне). Мати розказували, як за колективізації вивезли з села 50 сімей. Не все то були «куркулі». Прийшла бамага: вислати 50 сімей. Кого? Сільське начальство ви-

значило: оцей мені в борщ наплював, оцей межу переорав, а цей не потрібен у селі. Ще в дитинстві я часом затаєно слухав, як старші говорили про колективізацію, як із села виселяли «куркулів», про голод 1933 року, про війну. Під хатами валялися черепашки річкових молюсків: це ними люди рятувалися від голоду. Ще й нас учили, що можна їсти лободу, щавльовики, лопуцьки, козловики, заячий щавель і заячий часник, цвіт акації.

Церква була в Ставках на всю округу славна. У 1935 році її розібрали, дерево розікнали (на деяких колгоспних будівлях і хатах, пам'ятаю, довго з-під побілки проступали лики святих). А з решти дерева збудували клуб.

А ще за селом стояла капличка з цілющою водою. У мене є її знімок. Ту капличку спалили перед Маковієм, храмовим у нас святом, двоє комуністів: Каламольцев, який працював у санаторії, директор школи Товстенко, а також якийсь Захар із хутора Мар'янівка, що за річкою.

Наше село було цивілізоване: тут у великому і колись культурному парку досі стоїть палац польських панів XVIII століття, дуже спотворений у XX столітті. Його власником наприкінці XIX століття став Василь Піхно, який одружився з Антоніною Вангенгейм — старшою сестрою Ольги Петрівни Вангенгейм, голландського походження. Та Ольга Петрівна 1895 року побудувала поряд із палацом двоповерхову дерев'яну школу та кам'яне приміщення для вчителів на кілька квартир. У них досі працює школа. Батько казав, що навчання було безплатне: ідучи до школи, треба було брати тільки ложку, бо там ще й обід давали. Ольга Петрівна померла 1909 року, а її племінник, професор Олексій Федосійович Вангенгейм, створив Гідрометеослужбу СРСР. Був ув'язнений на Соловках 1934 року і розстріляний в урочищі Сандармох на півдні Карелії 3 листопада 1937 року за списком «українських буржуазних націоналістів». (Див. про Вангенгеймів окрему мою статтю у книжці «Світло людей».) Брат Василя Піхна Дмитро, професор Київського університету